

Anna Supruniuk

"Dynastia Piastów mazowieckich: studia nad dziejami politycznymi Mazowsza, intytulacją i genealogią książąt", Janusz Grabowski, Warszawa-Kraków 2012 : [recenzja]

Rocznik Mazowiecki 25, 293-298

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PRZEGLĄD BADAŃ, RECENZJE, OMÓWIENIA

Janusz Grabowski, *Dynastia Piastów mazowieckich: studia nad dziejami politycznymi Mazowsza, intytulacją i genealogią książąt*, Archiwum Główne Akt Dawnych–Wydawnictwo Avalon T. Jankowski, Warszawa–Kraków 2012, ss. 735 s., tabl. kolor.

W ostatnich latach wzrosło zainteresowanie dziejami średniowiecznego Mazowsza, co zaowocowało wydaniem kilku ważnych publikacji¹. Jedną z nich ukazała się w końcu ubiegłego roku. Jej autorem jest Janusz Grabowski, adiunkt w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, od kilkunastu lat prowadzący studia nad dziejami średniowiecznego Mazowsza i Warszawy oraz nauk pomocniczych historii, w tym dyplomatyki, genealogii, paleografii i dyplomatyki². Efekty swoich rozlicznych zainteresowań i studiów przedstawił w pracy *Dynastia Piastów mazowieckich: studia nad dziejami politycznymi Mazowsza, intytulacją i genealogią książąt*. Warto nadmienić, że powstanie książki poprzedziła rozległa, drobiazgowa i długoletnia kwerenda źródłowa

¹ Jako przykład podaję prace, które ukazały się w ostatnich czterech latach: A. Supruniuk, *Szkice o rycerstwie mazowieckim XIV/XV wieku*, Toruń 2008; M. Biniś-Szkopek, *Bolesław IV Kędzierzawy: książę Mazowsza i princeps*, Poznań 2009; H. Samsonowicz, *Konrad Mazowiecki (1187/88-31 VIII 1247)*, Kraków 2009; K. Pacuski, *Możnowładztwo i rycerstwo ziemi gostynińskiej w XIV i XV wieku. Studium z dziejów osadnictwa i elity władzy na Mazowszu średniowiecznym*, Warszawa 2009; A. Supruniuk, *Mazowsze Siemowitów 1341–1442. Dzieje polityczne i struktury władzy*, Warszawa 2010; A. Salina, *Polityka książąt mazowieckich wobec władz Kościoła od początku XIV wieku do 1526 roku*, Poznań 2011; A. Teterycz-Puzio, *Na rozstajnych drogach: Mazowsze a Małopolska w latach 1138–1313*, Słupsk 2012; M. Wilska, *Mazowieckie środowisko dworskie Janusza Starszego. Studium społeczne*, Warszawa 2012.

² Janusz Grabowski jest uczniem znakomitego badacza genealogii Piastów – prof. Kazimierza Jasińskiego, autorem książki *Kancelarie i dokumenty książąt mazowieckich w latach 1341–1381: ośrodki zarządzania i kultury*, Warszawa 1999, opracowań i publikacji z wystaw archiwalnych: *Kolekcja Tomasa Niewodniczańskiego w Bitburgu (RFN): katalog wystawy w Archiwum Akt Dawnych, październik 1996 rok*, Warszawa 1996; *Z dziejów stosunków Polski z zakonem krzyżackim w Prusach (XIII–XVI wiek)*, Warszawa 2006; *Grunwald – 600 lat chwały*, Warszawa 2010 oraz ponad 80 artykułów zamieszczonych w periodykach polskich i zagranicznych.

w archiwach polskich i zagranicznych, co odnotowane zostało w obszernej bibliografii.

Rozprawa składa się z trzech odrębnych rozdziałów, w których podjęto próbę opracowania różnych kwestii dotyczących dynastii Piastów mazowieckich, wywodzących się od Siemowita I, młodszego syna Konrada I mazowieckiego, z uwzględnieniem dziejów politycznych dzielnicy od połowy XIII w. do 1526 r. W każdym z rozdziałów Autor zaprezentował wyniki swoich studiów nad trzema odrębnymi tematami badawczymi. Cennym dopełnieniem pracy jest kilka aneksów, w których zamieszczono m.in. edycję w większości niepublikowanych dokumentów i zapisek źródłowych z lat 1349–1536, katalog tytułatury książąt mazowieckich, tytułaturę w dokumentach książąt i na pieczęciach, zestawienie małżeństw Piastów i Piastów mazowieckich, daty zgonu i miejsca pochówku Piastów mazowieckich oraz ich spis chronologiczny. Całość uzupełnia wykaz skrótów, obszerna bibliografia, streszczenie w języku angielskim, indeks osób i miejscowości, dziesięć tablic genealogicznych Piastów mazowieckich oraz spis ilustracji.

We wstępie scharakteryzowana i opisana została podstawa źródłowa (w tym niewykorzystane do tej pory archiwalia), stan badań nad dziejami średniowiecznego Mazowsza oraz tamtejszej dynastii, dzięki czemu otrzymaliśmy nie tylko skrupulatne omówienie materiałów źródłowych, ale także zestawienie najnowszej literatury poświęconej wspomnianym zagadnieniom, która ukażała się w ciągu ostatnich kilkunastu lat.

W rozdziale pierwszym opisano dzieje polityczne księstwa mazowieckiego od połowy XIII w. do 1526 r., przy czym szczegółowo opracowana została problematyka dotycząca podziałów politycznych dzielnicy w ciągu XV wieku oraz kwestie związane z rządami opiekuńczymi, które – po śmierci władcy – nad małoletnimi książętami sprawowały najczęściej ich matki, ale także bracia i babki. Wnioski przedłożone w końcowym fragmencie rozdziału są punktem odniesienia do kolejnej części, w której dokonano analizy tytułatury książęcej. Doskonałym uzupełnieniem tej części jest aneks źródłowy, w którym zamieszczono 30 różnych dokumentów i zapisek źródłowych z lat 1349–1536, w większości niepublikowanych lub wydanych bez krytycznego aparatu naukowego. Są to m.in. dyplomy odnoszące się do dziejów dynastii i działalności książąt, dotyczące podziałów terytorialnych, oprawy, wiana i poręczenia posagu, oraz różnych czynności prawnych władców mazowieckich, w tym m.in. przywileje i potwierdzenia nadań dla Kościoła, miast mazowieckich czy dóbr rycerskich itp. Materiał źródłowy opracowano zgodnie z instrukcją wydawniczą dla źródeł średniowiecznych, opatrzone krótkimi regestami, informacją o stanie zachowania oryginałów i kopiach oraz dobrze zredagowanymi przypisami³.

³ A. Wolff, *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 1: 1957, s. 155–181.

W części drugiej pracy Autor podjął problematykę z zakresu dyplomatyki i historii politycznej Mazowsza, oraz zajął się analizą intytulacji, a zwłaszcza tytułatury książąt mazowieckich. Tytuł był miernikiem pozycji i splendoru każdego władcy. Intytulacja władców i książąt występująca w dokumentach, na pieczęciach i monetach była nie tylko wyznacznikiem tradycji politycznych i kulturalnych, ale i ich osobistych ambicji.

Tytułatura określała godność społeczną wystawcy dyplomu oraz zakres terytorialny jego rządów. Na jej podstawie można wyjaśnić kwestie związane z podziałami terytorialnymi, nabyciem lub utratą określonego obszaru. W doborze średniowiecznej dyplomatyki polskiej nie ma oddzielnej monografii poświęconej zagadnieniom związanym z intytulacją monarszą i książęcą.

W pierwszej części rozdziału omówiony został stan badań nad intytulacją oraz stanowisko literatury historycznej, skupiającej uwagę głównie na ogólnej definicji intytulacji, którą poddawano krótkiej analizie, oraz na wyliczaniu rodzajów tytułatury występującej w dokumentach z uwzględnieniem różnic stylistycznych i ortograficznych. Pomijano natomiast inne elementy intytulacji, takie jak: imię wystawcy i jego różne odmiany oraz forma zaimka osobowego w niej występującego. J. Grabowski jako pierwszy w polskiej historiografii zainicjował tak szczegółowe i kompleksowe studia nad tym zagadnieniem. Na podstawie zachowanych dokumentów i zapisek źródłowych (drukowanych i niedrukowanych) poddał wnikliwej analizie intytulację, a zwłaszcza tytułaturę dynastii mazowieckiej w latach 1248–1525, tj. od Siemowita I do Anny, córki Konrada III Rudego. Podjął także badania nad treścią intytulacji władców Mazowsza z dynastii Piastów oraz imionami wystawców.

Studia te dowiodły, że wśród Piastów mazowieckich nie obowiązywało „kryterium imionowe”, chociaż można zaobserwować predylekcję do pewnych imion najczęściej występujących wśród władców tej dzielnicy. Wśród mężczyzn były to imiona – Bolesław i Siemowit, a wśród kobiet – Anna i Eufemia.

Intytulacja książąt mazowieckich składała się z wielu elementów, w tym z: imienia wystawcy w *nomīnatiōe*, patronimika, formuły dewocyjnej, tytułów i godności, określeń starszeństwa, epitetów odnoszących się do władzy sprawowanej na określonym terytorium oraz określeń dotyczących filiacji. Liczne podziały terytorialne Mazowsza od połowy XIII w. do 1526 r. spowodowały, że w dokumentach i na legendach pieczęci Piastów mazowieckich występowała przeważnie tytułatura ogólnomazowiecka i ruska. Rozdrobnienie dzielnicy spowodowało, że w źródłach spotkać można także 30 różnych tytułów partykularnych (takich jak np. płoński, rawski, wiski, zakroczymski, wyszogrodzki itp.) pokrywających się z jednostkami dawnego podziału terytorialnego (w źródłach występowały pod nazwą *districta*), oraz tytuły roszczeniowe, które nawiązywały do nazw ziem inkorporowanych w ciągu XV w. do Korony Polskiej.

Autor opisał epitety i określenia książąt oraz księżnych mazowieckich występujące w dyplomach i zapiskach, oraz podał chronologię występowania najważniejszych tytułów. Zreferował także kwestie dotyczące imiennictwa i tytułatury księżnych i książąt mazowieckich oraz omówił najnowsze opracowania, które ukazały się na ten temat.

Studia Grabowskiego bezsprzecznie dowiodły, że tytułatura była źródłem informacji odnośnie zakresu sprawowanej władzy czy podziałów terytorialnych księstwa, a wszelkie jej zmiany były świadectwem zachodzących przemian oraz ambicji politycznych władców. Podziały dzielnicy na części powodowały rozczłonkowanie tytułatury książęcej i były w niej natychmiast odnawiane. Na podstawie wnikliwej analizy intytulacji można także dokonać korekty ustaleń genealogii dynastycznej czy określić porządek starszeństwa wśród braci sprawujących np. władzę niedzielną. Zmiany w intytulacji świadczyły także o przebiegających wydarzeniach o charakterze prawno-państwowym. Rangę intytulacji potwierdza fakt, że spotykamy ją na wszystkich przywilejach, dokumentach, mandatach i korespondencji czy pieczęciach.

Przy okazji opracowania tytułatury książąt mazowieckich od połowy XIII w. do 1526 r. Autor zbadał również zależności pomiędzy kolejnością występujących w intytulacjach dokumentów tytułów a porządkiem umieszczania wysokich dygnitarzy książęcych w listach świadków. Studia te dowiodły, że istniały ściśle powiązania i zależności pomiędzy hierarchią urzędników sytuowanych w testacjach dyplomów a procedencją (hierarchią) tytułów partykularnych zamieszczonych w intytulacji książąt. Porządek ziem sytuowanych w tytułaturze odpowiadał hierarchii urzędniczej Mazowsza. Związki te można było jednak zbadać dopiero od drugiej połowy XIV w., czyli od okresu rządów Siemowita III, który na wzór Korony uporządkował na Mazowszu strukturę i hierarchię ziemską, unowocześnił administrację urzędniczą, wprowadzając w poszczególnych ziemiach instytucję starostów ziemskich oraz starosty generalnego mazowieckiego, ustanowił urzędy podkomorzego, kanclerza ziemskiego, skarbnika i marszałka dworu. Cezurę wspomnianych studiów wyznaczał rok 1503, tj. data śmierci Konrada III Rudego, ostatniego piastowskiego władcy, który używał pełnej tytułatury mazowieckiej.

W końcowej części rozdziału dokonano szczegółowej analizy tytułatury mazowieckiej i płockiej, występujących w dokumentach i na pieczęciach królewskich od połowy XIV w. do końca XVIII w., tj. od panowania Kazimierza Wielkiego do Stanisława Augusta Poniatowskiego. Cennym dopełnieniem tej części pracy są dwa aneksy: katalog tytułatury książąt mazowieckich oraz tytułatura władców w dokumentach i w legendzie na pieczęciach większych.

Trzeci rozdział książki poświęcony został różnym zagadnieniom odnoszącym się do genealogii Piastów mazowieckich. W większości są to uzupełnienia, uwagi i korekty do wydanego pośmiertnie *Rodowodu Piastów mazowieckich*

Kazimierza Jasińskiego⁴, ale także rozważania Grabowskiego – na marginesie tej publikacji – dotyczące poszczególnych przedstawicieli wspomnianej dynastii. W początkowej części rozdziału zreferowano stan badań prowadzonych nad rodowodem książąt mazowieckich do i po 1997 r., a także dorobek i dokonania Kazimierza Jasińskiego w zakresie studiów nad genealogią tej linii dynastii Piastów. Autor omówił także podstawę źródłową, na której oparł swoje poszukiwania, oraz konstrukcję tej części pracy na potrzeby której przeprowadził gruntowną kwerendę w archiwach i bibliotekach polskich i zagranicznych. Dzięki tym poszukiwaniom udało mu się dotrzeć do wielu dokumentów i rękopisów nieznanymi autorowi *Rodowodu*. W części tej zamieszczono również drobne uzupełnienia i poprawki do *Rodowodów pierwszych Piastów* (do biogramu Kazimierza I Sprawiedliwego) oraz *Rodowodu Piastów małopolskich i kujawskich* Kazimierza Jasińskiego (biogramy Konrada I i Bolesława I), przy czym Grabowski poddał szczegółowej analizie tylko te zagadnienia, które – w jego opinii – w oparciu o nowe, nieznane źródła i literaturę wydaną po 1997 r. wymagały uzupełnień lub korekt. Wprowadzone zostały uwagi, istotne uzupełnienia i poprawki do 38 biogramów Piastów i Piastówien mazowieckich od Konrada II do Janusza III. W dalszej części zaprezentował własne studia nad książętami mazowieckimi, dotyczące m.in. kwestii onomastycznych i tematyki sepulkralnej, mariaży książąt i księżniczek mazowieckich, ich cech charakteru, sylwetek czy zachowanych wizerunków. Rozdział uzupełniają trzy aneksy, w których zamieszczono: związki małżeńskie książąt i księżniczek z rodami europejskimi, daty zgonu i miejsca pochówków Piastów mazowieckich oraz chronologiczny spis władców mazowieckich z uwzględnieniem ich władztwa terytorialnego.

Reasumując, należy raz jeszcze podkreślić, że publikacja jest wynikiem rozległej, sumiennej i solidnie przeprowadzonej kwerendy, w efekcie której otrzymaliśmy obszernie zestawienie źródeł oraz krytyczne omówienie literatury do dziejów księstwa i tamtejszej dynastii od połowy XIII w. do 1526 r. Materiały te dobrze zostały wykorzystane przez Autora w pracy, która potwierdza jego doskonałą znajomość faktów i omawianych problemów. Badania nad rodowodem Piastów mazowieckich od dawna były przedmiotem studiów historiografii polskiej, jednak dopiero opracowanie Janusza Grabowskiego jest pierwszym tak dogłębnym i obszernym studium poświęconym różnorodnym problemom, traktującym o tej linii dynastii Piastów. Niewątpliwie posłuży ono wielu badaczom do podjęcia dalszych studiów komparatystycznych nad średniowiecznymi dziejami księstwa i polityką władców mazowieckich.

⁴ K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*. Poznań–Wrocław 1998 – książka obejmuje 64 biogramy książąt mazowieckich, w tym 36 biogramów Piastów, 24 biogramy Piastówien i cztery biogramy Piastów zrodzonych z nieprawego łoża.

Jedynym mankamentem rozprawy, o którym należy wspomnieć, jest brak wniosków i podsumowania całości, w którym Autor dokonałby rekapitulacji swoich studiów nad trzema odrębnymi zagadnieniami badawczymi. Bez wzmiankowanego podsumowania czytelnik odnosi wrażenie, że kolejne rozdziały książki powstały w różnym okresie. Powyższa uwaga nie umniejsza jednak wartości opracowania, które niewątpliwie stanowi ważny wkład w studia poświęcone dziejom Mazowsza, a nowe ustalenia faktograficzne i odnalezione źródła do genealogii Piastów mazowieckich uzupełniają, a w wielu wypadkach zmieniają dotychczasowy stan badań.

Anna Supruniuk